

Peter Vodopivec

LETO 1789 V ČASNIKIH IZ GRADCA IN LJUBLJANE

Na kolokviju o razsvetljenstvu, ki ga je leta 1981 v Matrafüredu na Madžarskem organizirala madžarska akademija znanosti, se je v razpravi o slovenskem in romunskem referatu glavni uvodničar Georges Gusdorf kratko ozrl tudi na prikaz odmevov na francosko razsvetljenje v tedanjem »evropskem obrobju« in pri tem uporabil prispodobo potresa: v Parizu se je pač zatreslo in posamezne tresljaje tega »potresa« je bilo – naj bo z večjim, naj bo z manjšim časovnim zamikom – čutiti tudi v od epicentra bolj oddaljenih deželah. Toda, ali imajo potresni tresljaji v obrobju sploh še isto naravo in isto »vsebino« kot potres v središču?, se je vprašal Gusdorf. Ohranja razsvetljenska misel v svoji slovenski ali romunski enačici res vse tiste lastnosti in poudarke, ki so značilni za misel francoskih in drugih razsvetljskih filozofov 18. stoletja? Po Gusdorfovem prepričanju se je treba pri oceni razsvetljskih krožkov v pokrajinah, oddaljenih od evropskih kulturnih prestolnic, neizogibno vprašati, v kakšni meri so posamezne razsvetljenske ideje na svojem popotovanju iz »središča na periferijo« ohranile svoje prvotno sporočilo in koliko niso v novih razmerah in novem kontekstu do tiste mere izgubile svojo izvirno vsebino in pomen, da jih ni več mogoče uvrstiti v razsvetljski duhovni tok.

Vprašanje je vsekakor umestno in je – kar se Slovencev in slovenskega razsvetljenstva tiče – tudi že dobilo prepričljiv odgovor. Kot je v svojem članku o »Tipoloških značilnostih slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu« leta 1979 opozoril Janko Kos, se slovenski razsvetljenci sicer res niso obširneje in eksplicite lotevali temeljnih metafizično antropoloških vprašanj »postavitve sveta, narave in zlasti človeka,« ki so zaposlovala zahodno-evropsko razsvetljensko elito, toda v besedilih in razmišljanjih osrednjih osebnosti razsvetljenskega gibanja na Slovenskem (Žige Zoisa, Antona Tomaža Linhart in Valentina Vodnika), so z določenimi modifikacijami in kljub temu, da niso domišljene in odločnejše problematizirane, prisotne bistvene sestavine evropske razsvetljenske misli. Termin »slovensko razsvetljenje« naj bi bil tako po Kosovem mnenju povsem upravičen.¹

Podobno vprašanje, kot sta si ga zastavila Gusdorf in Kos v zvezi z razsvetljenstvom, si je seveda mogoče zastaviti tudi ob drugih pomembnejših procesih in tokovih, ki so v preteklosti zajeli evropsko celino in zdaj bolj, zdaj manj glasno odmevali na slovenskih tleh. Eden takšnih velikih pretresov je bila francoska revolucija. O odmevu francoske revolucije v habsburški monarhiji in slovenskih pokrajinah je danes že mnogo literature, marsikaj je znanega o njenih nasprotnikih in simpatizerjih, toda slika o tem, kakšne so bile konkretne informacije o francoskih dogodkih, dostopne raznim slojem prebivalstva, in kakšne predstave, ki so jih v posameznih okoljih spodbujale vesti o revolucionarnih geslih in zahtevah, je še močno nepopolna. Tako med drugim še nimamo analize, ki bi primerjalno predstavila pisanje avstrijskih pokrajinskih časnikov o razmerah v Franciji in Parizu pred in med revolucijo, čeprav so prav 80. leta 18. stoletja – po sprostitvi cenzurnih predpisov v začetku jožefinske dobe – čas, ko je zajel Dunaj in pokrajinske prestolnice pravi val ustanavljanja lokalnih in pokrajinskih listov, in se je začelo časopisje uveljavljati kot pomemben, z nizko ceno marsikje tudi siromašnejšim slojem dostopen vir informacij.² Jožef II in njegova dvorna pisarna sta poskušala sicer razširjanje in tiskanje časnikov že pred revolucijo v Parizu zopet spraviti pod strožji državni nadzor, toda izvajanje cenzurnih predpisov je bilo zaradi pomanjkljivosti praktičnih navodil še vse do leta 1790 odvisno predvsem od ravnanja deželnih oblasti in visokih državnih uradnikov v posameznih avstrijskih deželah. Razmere v tem pogledu so se – kot je že pred časom pokazal Ernst Wangermann – po pokrajinah močno razlikovale.³ Razlike v pisanju in

¹ Janko Kos, Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu, Obdobja I, Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1979, str. 27–35.

² Ernst Wangermann, Von Joseph II. zu den Jakobinerprozessen, Europa Verlag Wien–Frankfurt–Zürich 1966, str. 58.

³ Prav tam, str. 59.

poročanju pokrajinskih časnikov o prevratnih dogodkih v Parizu zato zlasti leta 1789, ko avstrijski državni vrh še ni uspel s trdo roko in v celoti uveljaviti spoštovanja na novo poostrenih cenzurnih predpisov na vsem avstrijskem ozemlju, ne razkrivajo le različne obveščenosti in individualne politične usmerjenosti konkretnih časopisnih izdajateljev in urednikov, kar zadeva francosko revolucijo, temveč sugestivno ponazarjajo tudi širše vzdušje v pokrajinskih prestolnicah in razmerje v moči pristašev in nasprotnikov jožefinske reformne politike.

Vse to je lepo razvidno iz časnikov, ki so predmet te razprave. Pisanje obeh ljubljanskih časnikov, *Merkove* in *Kleinmayerjeve Laibacher Zeitung* o francoski revoluciji je že obširneje predstavila Dana Zwitter Tehovnik,⁴ njene ocene in dognanja pa je nato dopolnil še Fran Zwitter.⁵ Oba sta ugotovila, da sta ljubljanska časnika vse do oktobra 1789 razmeroma izčrpno in večinoma s simpatijami poročala o dogodkih in v Franciji in Parizu, kar je bralcem omogočilo, da so si ustvarili dovolj stvarno sliko o revolucionarnem poteku in zahtevah tretjega stanu. Po oktobru 1789 so v obeh listih naglo prevladala odklonilna, revoluciji nenaklonjena stališča, čeprav sta o razmerah v Franciji občasno in bolj ali manj stvarno – korektno poročala tudi v naslednjih letih. Ljubljanska časnika in njun odnos do francoskega in pariškega nemira pa vidimo v celovitejši, bolj izostreni in precej drugačni luči, če njuno poročanje podrobneje analiziramo in hkrati primerjamo s pisanjem drugih avstrijskih časopisov, zlasti graške *Grazer Zeitung*, ki je bila leta 1789 med najpomembnejšimi in najodprtejšimi avstrijskimi političnimi glasili in je med drugim segla tudi do slovenskih bralcev.

V Gradcu so v drugi polovici osemdesetih let 18. stoletja izhajali kar trije politični časopisi, pri čemer naj bi bila *Grazer Zeitung* po navedbah v literaturi prvi avstrijski pokrajinski časnik, ki naj bi – že v jožefinski dobi? – izhajal kot dnevnik.⁶ To morda res velja za kasnejša leta, toda v letih, ki nas zanimajo, je »gracerca« še izhajala dvakrat tedensko (ob torkih in sobotah). Od obeh ostalih graških časnikov, *Grätzer Merkur* in popularne *Bauernzeitung von Grätz*, se je razlikovala predvsem po vsebinski zasnovi: čeprav ni objavila izvirnih notranje in zunanje političnih uvodnikov in komentarjev, je vendar z oblikovanjem in izborom novic marsikdaj že posredovala tudi povsem jasno in določno uredniško ali zapisovalčevo stališče, s čemer je – kot je ugotavljal sodobnik – »prižgala več luči kot so jo na celih četrtninah strani spravili skupaj vsi ostali časopisni šarlatani«.⁷ Graška *Grazer* in *Bauernzeitung* sta zaradi svoje »drznosti« in kritičnosti prav v letih 1789/90 zasloveli tudi izven Štajerske, v drugih avstrijskih deželah, in posebej vznemirili deželne glavarje, ki so lokalno in deželno časopisje že učinkovito podredili oblastnemu nadzoru in cenzorjem. Zgornjeavstrijski deželni glavar grof Rottenhans se je tako januarja leta 1790 v pismu policijskemu ministru grofu Pergenu pritoževal, da časniki drugih avstrijskih pokrajin izničujejo »pozitivne učinke« njegovih prizadevanj po sistematičnem nadzoru pisanja zgornjeavstrijskega deželnega (linškega) lista in pri tem oba graška »politična časopisa« obtožil, da »brez kakršnegakoli pristavka, ki bi izražal nestrinjanje« in celo s »tihim pritrjevanjem« poročata o »političnih gibanjih v tujih, do Avstrije neugodno razporejenih državah« in o »iz neukročene svobodomiselnosti izvirajoči razuzdanosti drhali v nekaterih med njimi«. Rottenhans je zato upal, da bodo »pristojni« deželni uradi »vsaj v sedanjih okoliščinah« štajerske in druge deželne časnike skrbneje cenzurirali.⁸

Gradec je bil torej ob koncu 80. let 18. stoletja odprteje in svobodnejše mesto kot vrsta drugih avstrijskih pokrajinskih prestolnic, njegovo časopisje pa je revolucionarnim geslom in dogodkom v Franciji prisluhnilo z naklonjenostjo, ki je drugod v Avstriji vzbujala strah in negotovanje. O tem, kako so v Ljubljani presojali ali komentirali pisanje *Grazer Zeitung* in drugih graških časopisov o francoskih revolucionarnih dogodkih, sicer ne vemo ničesar, vendar že površen pogled na oba ljubljanska časnika in graško *Grazer Zeitung* v letih 1787, 1788

⁴ Dana Zwitter Tehovnik, *Wirkungen der Französischen Revolution in Krain*, Geyer-Edition, Wien–Salzburg 1975, str. 15–35.

⁵ Fran Zwitter, *Linhartova doba, misel in delo*, Anton Linhart, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, Slovenska matica, Ljubljana 1981, str. 324.

⁶ Die periodische Presse Österreichs, Eine historisch-statistische Studie von Dr. Johan Winkler, Wien 1875, str. 47. Pravi naziv časopisa je bil tedaj pravzaprav *Grätzer Zeitung*, vendar ga v besedilu zaradi večje jasnosti navajam v sodobni transkripciji.

⁷ Prav tam.

⁸ E. Wangermann, cit. delo, str. 59–60.

in 1789 razkrije, da so bili v kranjski prestolnici v svoji radovednosti in simpatijah, kar zadeva francosko politično prizorišče, mnogo bolj previdni in zadržani kot v štajerski. Merkova Laibacher Zeitung je – podobno kot Grazer Zeitung – izhajala dvakrat, Kleinmayerjeva pa le enkrat tedensko, toda tisto, kar vzbuja pozornost, ni le manjše število poročil iz Francije, ki sta jih – v primerjavi z graškim – objavila ljubljanska časnika, temveč razlika v njihovi kvaliteti in kontinuiteti, saj so bila v obeh ljubljanskih listih izbrana vidno bolj naključno, manj sistematično, manj povezano, predvsem pa so bila manj natančna in neposredna v opisu vzrokov krize francoskega kraljestva, političnih napetosti po sklicu državnih stanov in zahtev tretjega stanu kot v graškem. Od kod so graški in ljubljanska časnika prevzemali ali povzemali informacije, je večinoma težko ugotavljati. Kleinmayerjeva Laibacher Zeitung je leta 1782 začela izhajati kot »tedenski izvleček iz časopisov« (»Wöchentlicher Auszug aus Zeitungen«),⁹ med viri, ki so se ga trije listi posluževali, pa je bil poleg Wiener Zeitung in eventuelno nemških časopisov tudi Auszug aller europäischen Zeitungen, ki je od srede leta 1786 izhajal na Dunaju. Domneva Dane Zwitter Tehovnik, da je imela Kleinmayerische Laibacher Zeitung svojo lastno »informativno mrežo« in morebiti celo svojega dopisnika v Parizu, se ne zdi prepričljiva, saj so bile »Originalkorespondenzen« v zadnjih desetletjih 18. stoletja v širših avstrijskih razmerah še redkost in luksus, ki so si ga lahko privoščili le redki, finančno posebej uspešni časopisi. Po navedbah v literaturi naj bi bil v notranje avstrijskem prostoru takšen časopis samo graška Bauernzeitung.¹⁰

Merkova Laibacher Zeitung je za leta, ki nas zanimajo, ohranjena le v posameznih izvodih, zato se je že Dana Zwitter Tehovnik pri svoji oceni pisanja ljubljanskih časnikov o francoski revoluciji lahko oprla predvsem na pisanje Kleinmayerjevega lista. Ta je svoje bralce na razgibane politične razmere v Franciji prvič opozoril 12. februarja 1789, ko je poročal o decembra 1788 sprejeti odločitvi, da se število predstavnikov tretjega stanu podvoji in izenači s številom zastopnikov prvih dveh stanov, hkrati pa omenil zahteve po pravičnejši porazdelitvi dajatev na vse tri stanove.¹¹ Kaj je to sporočilo povedalo tistim, ki jim je bilo namenjeno, in kaj so bralci Kleinmayerjevega časnika že vedeli o dogajanju v Franciji, je mogoče le ugibati. V letih 1787/88 so bile namreč novice iz Francije na straneh Kleinmayerjeve Laibacher Zeitung prav redek gost, saj so pozornost njenih urednikov – poleg kratkih vesti o življenju in družabnih stikih znanih francoskih plemičev, večinoma objavljenih v začetku leta 1787 – občasno pritegnile predvsem še (redke) informacije o francoski diplomatski dejavnosti. O stopnjevanju gospodarske in družbene krize v Franciji, o reformnih poskusih Brienna, Calonna in Neckerja in političnih zaostritvah, ki so pripeljale do sklica državnih stanov, pri tem niso poročali in bralec, ki je 5. marca 1789 v Kleinmayerjevi Laibacher Zeitung prebral brezosebno in neomentirano novico o februarškem spopadu plemičev in meščanov v Rennesu,¹² je moral razlago za napeti odnos med francoskim plemstvom in meščanstvom poiskati drugod.

Kot je pokazala Dana Zwitter Tehovnik, so postala poročila obeh ljubljanskih časnikov o dogodkih v Parizu in Franciji določnejša in izčrpnjejša šele spomladi in poleti leta 1789. Merkova Laibacher Zeitung je že konec aprila 1789 ugotavljala, da je »vrenje« v Parizu »skoraj vsepovsod splošno« in z »nedvoumnimi simpatijami« omenjala konkretne izraze nezadovoljstva in nemira.¹³ Kleinmayerjeva Laibacher Zeitung pa je v drugi polovici maja 1789 vestem o nemirih in konfliktih dodala informacijo s sprejemu predstavnikov treh stanov pri kralju. Prvo izčrpnjejše poročilo o dogodkih v Parizu je nato – v rubriki »Ausländische Nachrichten« istega ljubljanskega časnika – sledilo 25. junija 1789. Članek, posvečen uvodnemu govoru finančnega ministra Neckerja ob otvoritvi državnih stanov, ki je med tem izšel v tisku, je Neckerjev nastop označil za »neminljiv spomenik njegove zgovornosti, preudarnosti, poštenosti in patriotizma«, vendar pri tem – z izjemo nekaj bežnih opozoril na Neckerjevo hvalo francoskemu narodu, njegovim uspehom in slavi – ni podrobneje predstavil njegovih

⁹ Dana Zwitter Tehovnik omenja v nav. delu, str. 21 leto 1783 kot prvo leto izhajanja Kleinmayerjevega časnika. France Kidrič pa piše v svoji Zgodovini slovenskega slovstva, Slovenska matica, Ljubljana 1929–38, str. 257, da je začel Kleinmayr izdajati »Wöchentlicher Auszug aus Zeitungen« že leta 1782.

¹⁰ J. Winkler, v op. 6 nav. delo, str. 42.

¹¹ Dana Zwitter Tehovnik, nav. delo, str. 22.

¹² Prav tam. (Kleinmayerische) Laibacher Zeitung (naprej KLZ), N. 10, 5. März 1789.

¹³ Dana Zwitter Tehovnik, nav. delo, str. 17.

izvajanj in stališč.¹⁴ Bralec, ki je upal, da bo kaj več o vsebini Neckerjevega govora in vzdušju v francoski prestolnici izvedel v naslednji številki Kleinmayerjeve *Laibacher Zeitung*, se je zmotil. Kleinmayerjev časnik je sicer tudi 2. julija 1789 objavil krtatko novico iz Pariza, tokrat vest, ki je govorila o dauphinovi smrti in imenovanju petletnega normandskega vojvode za novega dauphina, toda napetosti in zaostreitev v Versaillesu in Parizu ni omenil niti z besedo.¹⁵ Nesistematičnost in nihajoča pozornost v odbiranju in objavljanju »francoskih novic« se zdita – kot rečeno – sploh svojevrsten izraz previdnosti in negotovosti ljubljanskega izdajatelja in založnika.

Med dogodki, ki so v naslednjih mesecih – julija, avgusta in septembra 1789 – pretresli Francijo, sta ljubljanska časnika posebej opozorila na pariško vstajo 14. julija, Neckerjev odpoklic, padec Bastille, kraljev prihod v Pariz in poskus kraljeve pomiritve z ljudstvom, na razpravo o deklaraciji o človeških pravicah, Mounirejev osnutek zanj in njeno sprejemanje, medtem ko je Kleinmayerjeva *Laibacher Zeitung* sklep narodne skupščine o odpravi fevdalnega razmerja 4. avgusta 1789 le bežno omenila, ko je iz Dijona poročala o »nevarnih posledicah samovoljne odprave deset in zemljiških dajatev« in ugotavljala, da bo »popolna izvršitev sklepa narodne skupščine« z dne 4. avgusta, če bo do nje prišlo, pomenila nasilno kršitev »svetih pravic lastnine«, »teh stebrov«, na katerih (lahko) »edino počivata varnost in svoboda meščana (des Bürgers)«. ¹⁶ Slika pisanja Merkovega časopisa o dogodkih v Franciji in Parizu je zaradi redkih ohranjenih izvodov tudi vnaprej zelo nepopolna, zato je stališče obeh ljubljanskih časopisov do razmer v Franciji težko primerjati.¹⁷ Simpatije Kleinmayerjevega časnika so sicer očitno na strani Neckerja in (morda še) tistih predstavnikov narodne skupščine, ki poskušajo doseči spremembe in reforme v sporazumu »med ljudstvom in kraljem«, toda narodna skupščina kot celota na njegovih straneh ne uživa posebne naklonjenosti in vesti o nasilju, o bratenju vojakov z oboroženimi meščani in o možni razširitvi nemira navdajajo pisce nekaterih med objavljenimi članki z neprikritim odporom in strahom. V članku, v katerem piše o dogodkih 14. julija v Parizu, tako Kleinmayerjev list najprej z obžalovanjem povzema vest o Neckerjevem odpoklicu, nato pa s pravo grozo poroča o spopadih, topovskemu grmenju in bitju pariških zvonov in napoveduje »katastrofo« v primeru, da vojska podpre skupščino v Versaillesu. »Vsi se boje za Versailles . . . Vsi se boje za kralja, kraljico in grofa Artoisa«, trdi anonimni poročevalec, ki po članku sodeč nikakor ne spada med pristaše narodne skupščine in ne odobrava njenih prizadevanj, da bi »zadušila« vpliv plemstva, osredotočila najvišjo oblast v svojih rokah in celo kralja podvrгла svojim posvetovanjem. V nadaljevanju z očitno zadržanostjo, če ne celo nenaklonjenostjo našteva zahteve narodne skupščine po umiku kraljevih čet iz Pariza, dopustitvi narodne/meščanske garde in odpoklicu na novo imenovanih ministrov, ki naj bi zamenjali Neckerja in njegove somišljenike, pri čemer svariče ugotavlja: »Wie theuer kauft doch oft der Mensch ein Quaal«. Kraljevo odločitev, da na zahteve skupščine ne pristane, posredujeta časopis in avtor članka brez komentarja, podatek, da je samo v Parizu okoli dvestotisoč oseb pod orožjem, pa sta jima vzrok za novo negotovost in nemir.¹⁸

Poročilo o dogodkih, ki so sledili 14. juliju 1789, objavljeno 11. avgusta 1789, nasprotno ne skriva simpatij za Ludvika XVI in njegovo pripravljenost na pomiritev s Parizom in narodno skupščino. Kot poroča Kleinmayerjev časnik, se je Ludvik XVI 15. avgusta 1789 skupaj s svojim bratom »povzpel v narodno skupščino« (»erhob sich in die Nationalversammlung«) in tam izjavil, da bo v prihodnje »prislunil samo njenim poudarkom« (»bloss ihren Nachschlagen Gehör geben«), da bo živel pod zaščito zvestih meščanov, odpoklical svoje čete in zopet imenoval Neckerja za ministra za finance. Tej kraljevi izjavi naj bi sledilo vsesplošno navdušenje in iz Versaillesa v Pariz naj bi »v kraljevih kočijah« odpotovalo odposlanstvo, ki naj bi poskušalo pomiriti pariško ljudstvo. Med govorniki v Parizu se

¹⁴ KLZ, N. 26, 25. Juni 1789.

¹⁵ KLZ, N. 27, 2. Juli 1789.

¹⁶ Dana Zwitter Tehovnik, nav. delo, str. 25.

¹⁷ Na odnos Merkovega časopisa do pariške vstaje julija 1789, napada na Bastillo in dogodkov, ki so mu sledili, kaže – ob redkih ohranjenih izvodih – pravzaprav le 73. številka z dne 12. septembra 1789, ki med drugim prinaša tudi pesem nemškega pesnika Christiana Friedricha Schubarta »Rušiteljem Bastille – Voltairjeve ječe«. G.: Dana Zwitter, Tehovnik, nav. delo, str. 17.

¹⁸ KLZ, N. 32, 4. August 1789.

¹⁹ KLZ, N. 33, 11. August 1789.

omenjajo grofa Clermont-Tonnerre, Lally-Tollendal in markiz de Lafayette, ki naj bi »ljudstvu sporočili poglobitve kraljeve misli«. ¹⁹ Nedvoumno opredelitev Kleinmayerjeve *Laibacher Zeitung* za zakonitost, red in mir, za spoštovanje kraljeve in dinastične avtoritete in takšen sporazum med kraljem in ljudstvom, ki bo temeljil na obojestranskem spoštovanju in priznanju, pa nato razkriva posebna priloga časopisa 8. septembra 1789. ²⁰ Priloga prinaša dve besedili: poročilo o nastopu šestih kraljevih ministrov v narodni skupščini, datirano s 15. avgustom, in »izvleček iz poročila komisije, ki po nalogu narodne skupščine pripravlja novo ustavo«. Kraljevi ministri so po podatkih Kleinmayerjevega ljubljanskega časnika skupščini predstavili »tragični položaj«, v katerem se je zaradi nespoštovanja zakonov in neučinkovitosti sodišč znašlo francosko kraljestvo in jo hkrati obvestili, da kralj z »živo neučakanostjo« spremlja njeno delo in je tako svojim ministrom tudi naročil, naj to delo pospešijo. »Die Freiheit, die Sie meine Herrn einführen, wird nie gefährlich sein«, naj bi se glasilo kraljevo/ministrsko sporočilo. »Aber die bewaffnete Unordnung ist es, welche täglich gefährlicher wird . . .« Zato je treba kar se da hitro podvzeti potrebne mere za omejitev »razbrzdane nagnjenosti k ropu in neredu«.

»Izvleček iz poročila komisije, ki po nalogu narodne skupščine pripravlja novo ustavo«, objavljen v isti prilogi Kleinmayerjeve *Laibacher Zeitung*, sicer ni datiran, toda s primerjavo je mogoče naglo ugotoviti, da gre za delni povzetek poročila, ki ga je v imenu ustavnega odbora že na zasedanju narodne skupščine 9. julija 1789 predstavil poslanec pokrajine Dauphiné Jean Joseph Mounier. ²¹ Poročilo »komisije« je bilo torej tedaj, ko ga je objavil Kleinmayerjev ljubljanski časnik, že precej zastarelo, sredi avgusta 1789, ko je bil odposlan iz Pariza uvodni članek v prilogi, pa se je v Parizu s pripravo deklaracije o človeških in državljanskih pravicah že ukvarjal nov odbor, od julija 1789 tretji po vrsti. ²² Pariški poročevalec in urednik Kleinmayerjevega časopisa sta pri tem verno in v celoti predstavila deset točk predloga, na katerih bi morala v skladu z nazori ustavnega odbora temeljiti nova ustava: te so proglašale varovanje človekovih pravic za »edini cilj vsake vlade« in se obenem zavzemale za jasno opredelitev tako kraljevih kot pravic francoske nacije. Mounierjevo spremno pojasnilo, ki je med drugim govorilo, da je cilj »vsake družbe splošna sreča« in utemeljevalo stališče ustavnega odbora, da je treba pred ustavo zapisati deklaracijo o človeških pravicah »v obliki preambule, ki je nad ustavnimi zakoni«, pa je bilo res prikazano le v izvlečku: Kleinmayerjev časopis je povzel le tisti njegov del, ki je govoril o »ustavi« (»Kostitution«). ²³

Članek je ustavo opredelil kot »gotov in jasno določen red (ali obliko) vladanja«, sprejet in potrjen s »svobodno in slovesno privolitvijo nacije« ali njenih predstavnikov. Kadar »oblika vladanja ne izvira iz jasno izražene volje ljudstva«, ni mogoče govoriti o ustavi, najvišja oblast pa ima »več moči« da »ljudi zatira«, kot da ščiti njihove pravice, zaradi česar so oboji: tisti, ki »vladajo«, in tisti, ki se »jim vlada«, enako »nesrečni«. V Franciji naj bi ne manjkalo temeljnih zakonov, primernih za »oblikovanje ustave«, saj naj bi dinastija ne prišla na prestol s silo, temveč s privolitvijo ljudstva. Vzrok za revolucije, ki so »pogosto zatresle prestol«, naj bi bil zato predvsem v nejasni razmejitvi »različnih oblasti«, pri čemer pa so Francozi vedno znova sprevideli, da kralja potrebujejo. Ta stališča naj bi zastopala tudi skupščinska komisija za pripravo ustave, ki ima za naloge točno določiti narodove in monarhove pravice. Takšna, jasna opredelitev pravic bo v korist tako kralju kot njegovim »sodržavljanom«, ugotavlja »izvleček« iz Mounierjevega poročila v Kleinmayerjevi *Laibacher Zeitung*, kraljeva usoda pa bo nato »tisočkrat slavnjejša kot usoda neomejenega despota«.

Sporočilo je bilo torej jasno in je bilo nedvoumno namenjeno tudi Jožefu II. Nezadovoljstvo z rigoroznim jožefinskim sistemom, ki je deželnim stanovom odvzel skoraj vse pristojnosti, je bilo splošno, in absolutizem je imel – kot je znano – tudi na Kranjskem svoje nasprotnike. Spogledovanje urednikov Kleinmayerjeve *Laibacher Zeitung* s francoskimi kritikami samovlade Ludvika XVI in zahtevami po jasni razmejitvi »različnih oblasti« je tako

²⁰ KLZ, Beilage zu *Laibacher Zeitung* N. 37, 8. September 1789.

²¹ *La Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen* 1789, Hachette–Paris 1900, str. 23–25.

²² Georges Lefebvre, *Quatre vingt neuf, Cent-cinquantième anniversaire de la Révolution française*, Maison du livre français, Paris 1939, str. 191.

²³ Isto kot v op. 21, KLZ, cit, Beilage, isto kot op. 20.

treba premisliti tudi v tej luči, saj je v isti sapi povsem nesporno, da radikalnejša stališča narodne skupščine in pariških meščanov na straneh Kleinmayerjevega časnika ne uživajo posebnih simpatij. Domnevo, da se v Ljubljani leta 1789 ozirajo v Pariz predvsem pod vtisom presoje domačih razmer, dodatno potrjuje članek o vzrokih francoske revolucije, na katerega je opozorila že Dana Zwitter Tehovnik in ga je 12. septembra 1789 objavila Merkova »laid-bacherica«.²⁴ Ta pomenljivo ugotavlja, da je tudi moč absolutizma samo navidezna in ob premočnem osredotočenju oblasti v rokah enega samega človeka naglo minljiva. »Die Allein-macht des Französischen Monarchen hat eben den höchsten Gipfel der Sicherheit erreicht«, beremo v Merkovem ljubljanskem časniku. »Es muss ein Gegenstand des Erstaunens und des ernstesten Nachdenkens für alle Fürsten sein, dieses mächtige Gebäude des Despotismus, welches mit unglaublicher Kunst und Fleiss durch die vollkommensten (verschlagensten) Minister . . . in dem Zeitraum von 2 Jahrhunderten aufgeführt worden, fast in einem Augenblicke niedergerissen, und der Erde gleich gemacht zu sehen . . .«

Slika pisanja obeh ljubljanskih časnikov o francoski revoluciji v času do oktobra 1789 je torej precej bolj protislovna in manj ugodna za francoske meščane, tretji stan in narodno skupščino, kot bi mogli sklepati iz dosedanje literature. Vsaj kar zadeva Kleinmayerjevo *Laid-bacher Zeitung*, se celo ne zdi napačen vtis, da dogodki v Franciji leta 1789 niso bili v prvem planu njenih »inozemskih novic« (»Ausländische Nachrichten«), saj so po številu objav pred Francijo prednjačile ne le najrazličnejše vesti iz Italije, Nemčije, Velike Britanije in Rusije, temveč tudi Poljske in Danske (Skandinavije). Hkrati postane takoj, ko začnemo – v želji po primerjavi – listati graško *Grazer Zeitung*, jasno, da so v Ljubljani izbor novic iz Francije oblikovali samostojno, neodvisno od Gradca in marsikdaj v nasprotju z bolj ali manj neposrednimi in odkritimi stališči graških urednikov. Celo več: izdajatelji ljubljanskih časnikov se v letih 1787–1789, kar zadeva poročanje iz Francije, na *Grazer Zeitung* niso posebej sklicevali, čeprav so nekatere novice očitno povzemali iz istih predlog, če ne celo iz njenih objav, njene ocene in stališča pa nedvomno brali in poznali.

Bralci *Grazer Zeitung* so bili pri tem o političnih razmerah in poglobljanju družbeno-gospodarske krize v Franciji že pred začetkom zasedanja generalnih stanov v Versaillesu maja 1789 mnogo bolje in natančneje obveščeni kot njihovi kranjski, le na oba ljubljanska časnika navezani sodobniki. V nasprotju z ljubljanskima je graški časnik v letih 1787–88 razmeroma izčrpno poročal o francoskih finančnih in gospodarskih težavah, o meščanskem (trgovskem) nezadovoljstvu s francosko gospodarsko in posebej trgovinsko politiko, o Neckerjevih, Callonovih in Briennovih reformnih prizadevanjih in o predlogih za uvedbo splošnega zemljiškega davka, s katerim bi obdavčili tudi plemiško zemljo. Posamezni članki so govorili o francosko-angleškem gospodarskem sporazumu in njegovih posledicah, o skupščini veljakov, njihovem odklonilnem stališču do Callonovih načrtov in deljenih mnenjih Parižanov o odločitvi skupščine veljakov, da zavrne Callona, omenjali so optimistično zaupanje v Brienna, spore med vojvodo orleanskim in Ludvikom XVI, opozarjali na stališče pariškega parlamenta do osovraženih »lettres de cachet«, med drugim s simpatijo poročali o tolerančnem ediktu za protestante in zavračali njegove nasprotnike. Skratka: *Grazer Zeitung* je bolj ali manj kontinuirano in sistematično sledila zaostrovanju krize v Franciji vse od njenega začetka leta 1787 in svojim bralcem predstavljala glavne stopnje v razvoju, ki je v drugi polovici leta 1788 privedel do sklica generalnih stanov, Briennovega odstopa in ponovnega imenovanja Neckerja za nadzornika državnih financ. Hkrati so v graškem časniku že pred začetkom zasedanja generalnih stanov v Versaillesu odkrito ugotavljali, da ima francoska gospodarsko-politična kriza globlje družbeno ozadje s koreninami v fevdalnem sistemu in stanovski ureditvi. Razdalja, ki loči plemstvo in meščanstvo, razkriva, »kako potrebno je porušiti škodljivo steno, ki sta jo postopoma zgradila fevdalni sistem in barbarsvo srednjega veka«, je zapisal graški list v »komentarju« nemirov na francoskem podeželju 17. februarja 1789. Plemstvo in duhovščina naj bi bila v vseh francoskih provincah v konfliktu z meščanstvom, čeprav naj bi imela v isti sapi – po mnenju anonimnega »komentatorja« – »pravična in modra« vladna stališča še vedno najširšo podporo in naj bi celo »dnevno pridobivala nove pristaše«.²⁵

²⁴ Dana Zwitter Tehovnik, nav. delo, str. 18.

²⁵ *Grazer Zeitung* (naprej GZ), N. 14, 17. Februar 1789.

Kljub vztrajnemu opozarjanju na nasprotja in neenotnost pa nasilje in nemir, ki naj bi po poročilih sodeč spomladi leta 1789 zajela že vso Francijo, podobno kot na straneh ljubljanskih, tudi na straneh graškega časnika nista uživala simpatij. Časopis je obžaloval odsotnost umirjenih, plemenitih, patritoričnih »glasov« in optimistično napovedoval njihovo končno zmago.²⁶ Volilni red volitev v stanove, ki je razširjal volilno pravico na župnike, vse plemiče, stare 25 let, ne glede na njihovo premoženje, in zagotavljal pravico glasovanja vsem vsaj 25 let starim predstavnikom tretjega stanu »ne glede na njihovo rojstvo«, so v Gradcu prikazovali kot dejanje kraljeve dobre volje in obenem dejanje, ki je v korist »ljudstvu« in bo – ob »razsvetljenosti« in »navdušenju« francoske nacije – privedlo do »popolne spremembe dosedanjega sistema«.²⁷ Vsi zrejo k 27. aprilu, k dnevu, ko naj bi se sestali predstavniki nacije, ki tako z vidika svojih čistih nravi kot svoje marljivosti in politične pomembnosti prednjači pred vsemi drugimi ljudstvi«, je v začetku aprila 1789 pisala Grazer Zeitung, (v prepričanju pač, da se bo zasedanje stanov začelo še pred majem). »Duhovniki in plemiči so se zdaj zbrali tudi v Parizu in (kaj bi Parižani lahko drugega pričakovali?) soglasno sklenili, da se odrekaajo vsem privilegijem in prednostim, ki bi lahko povzročale neenakost v plačevanju dajatev . . .« Toda meščanski stan naj bi jim za to ne izkazal svoje hvaležnosti in volitve stanovskih predstavnikov naj bi po pisanju graškega lista v splošnem spremljali številni zapleti, ki so razkrivali pomanjkanje vrednostnih meril in človekovo »nepopolnost«.²⁸

V skladu s takšnimi ocenami in stališči je graški časnik popisal zadnje priprave na zasedanje državnih stanov, slovesno otvoritev zasedanja in prve tedne stanovskih razprav precej zadržano in neopredeljeno, čeprav mestoma presenetljivo izčrpno. Poročevalec, ki je poročal o slovesni otvoritvi stanovske skupščine v Versaillesu, je v prikazu, objavljenem 23. maja 1789, tako posebej omenjal »največji možni sijaj«, v katerem je potekala slovesnost, hkrati pa je – poleg tega, da je zabeležil zaplet s sedežnim redom – natančno predstavil obleko Ludvika XVI ob njegovem prihodu med stanovske zastopnike.²⁹ Konec maja in junija 1789 so sledili članki, ki so poročali o kraljevem in Neckerjevem nastopu pred stanovi, o razhajanjih v zvezi z glasovnjem in vprašanjem, ali naj stanovi zasedajo ločeno, vsak zase ali vsi skupaj, v enem samem prostoru, in opozarjali na zahteve tretjega (meščanskega!) stanu po »trgovinskem in gospodarskim razmeram« ustrezni ustavi. Nepodpisanega pisca dopisa iz Pariza, ki ga je Grazer Zeitung prinesla 27. junija 1789, je versailleska skupščina spominjala na »babilonsko zmedo« in strinjal se je z neimenovanim (»modrim«) predstavnikom »meščanskega stanu«, ki naj bi »na javnem zboru svojega stanu« ugotovil, da se Francozi ne razlikujejo bistveno od Galcev kot jih je pred »tisočosemsto leti« videl Cezar.³⁰

Toda ob tem ni mogoče prezreti, da so se simpatije sprva previdnih in nedvomno »zbe-ganih« graških urednikov postopoma nagibale na stran »tretjega«, »srednjega stanu« in njegovih zahtev. Vest, da je opat Sieyès »dosedanje sklepe plemstva« označil za »izgubo časa« in poudaril, da predstavniki »srednjega stanu« ne morejo več nedejavno čakati ostalih dveh stanov, če se ne želijo zameriti »vsej naciji«, zaradi česar se morajo »konstituirati v pravo skupščino«, so v Grazer Zeitung povzeli brez komentarja.³¹ Poročilo, objavljeno 7. julija 1789, da se je »srednji stan« 17. junija »sam konstituiral v narodno skupščino«, so pospremili z opozorilom, da se zdita druga dva stanova ob tem očitno »prizadeta«, medtem ko dvor meni, da ne bo mogel več odlašati »z odločnejšim korakom«.³² Novico, da so se 27. junija končno narodni skupščini pridružili tudi zastopniki plemstva in preostale duhovščine in so se v dvorani, kjer je bilo »zbrano meščanstvo« »z povešenimi očmi« pojavili tudi tisti, ki so »do sedaj« nasprotovali takšni združitvi, pa so objavili z neprikritim olajšanjem in odobravanjem. Pisec članka je dogodek popisoval kot dejanje pomiritve med ljudstvom in kraljem, ki je v zadnjem trenutku preprečilo vstajo in nered, saj naj bi bilo ljudstvo že do skrajnosti razburjeno, švicarski regimenti pa naj bi odrekli poslušnost. Pri tem je patetično slikal kraljevski par, ki so ga od ganotja polivale solze, in v isti sapi navajal domnevno izjavo

²⁶ GZ, N. 18, 3. März 1789.

²⁷ GZ, N. 21, 14. März 1789.

²⁸ GZ, N. 28, 7. April 1789.

²⁹ GZ, N. 41, 23. Mai 1789.

³⁰ GZ, N. 51, 27. Juni 1789.

³¹ GZ, N. 53, 4. Juli 1789.

³² GZ, N. 54, 7. Juli 1789.

pariškega nadškofa, ki naj bi trdil, da ga je »Bog končno razsvetlil« in v prihodnje ne bo več sledil nasvetom »svojih visokih (plemiških) sorodnikov«, temveč samo še »svoji vesti«.³³

V Grazer Zeitung objavljena stališča v zvezi s francoskimi dogodki so postajala v tem smislu poleti 1789 vse določnejša in neposrednejša. Graški uredniki in »njihovi« poročevalci so – podobno kot izdajatelji in uredniki obeh ljubljanskih časnikov – odločno odklanjali nasilne obračune in nenadzorovani »die Wuth des Pöbels«, hkrati pa poskušali ohraniti kar se da neomadeževano sliko kralja in njegovih najbližjih sodelavcev, saj so videli edini pravi izhod iz krize v dogovoru med kraljem in ljudstvom. V tem pogledu torej med Gradcem in Ljubljano ni bilo pomembnejših razlik, čeprav sta bila ljubljanska časnika previdnejša in bolj redkobesedna. Tisto, v čemer se je graški časnik v resnici bistveno razlikoval od obeh ljubljanskih (in verjetno tudi drugih avstrijskih pokrajinskih) listov, je bil njegov odnos do obeh privilegiranih stanov in do narodne skupščine. Po objavi vesti o združitvi vseh treh stanov v narodno skupščino julija 1789 se je list povsem odkrito postavil na njeno stran, bolje: na stran monarhistov-reformistov v njenih vrstah, kot sta jih poosebljala Lafayette in Jean Joseph Mounier.³⁴ Obenem je – za avstrijske razmere izjemno ostro in odločno – zavračal njene nasprotnike med visoko duhovščino in plemstvom, ki jih junijski dogodki niso dovolj prepričljivo poučili, da ne kaže omalovaževati »veličine preprostih«. »Sramota je, da so se želeli in se še želijo prelati, ki se vzdržujejo z desetino, iztisnjeno iz razreda, ki jih hrani in zanje znoji sok in jedro svojega dela, oddvojiti od tega razreda . . .«, beremo 28. julija 1789 v pismu, ki naj bi ga francoski »prijatelj meščanstva« naslovil na sodržavljana-somišljenika. »Zdaj je resnično čas, da da ljudstvo svojim tiranom čutiti, kaj zna in koliko je vredno . . .«. Plemstvo se na žalost zgleduje po duhovščini, pri čemer se sklicuje na »svoje pergamente, na svoje nazive, na svoje pravice in privilegije«, ki naj bi bili »stari kot monarhija«. Toda ti privilegiji naj bi bili – kot naj bi dejal neimenovani Anglež – podobni angleškemu pudingu: vsako obdobje jim je dodalo nekaj novega in zdaj že dolgo niso več, kar so bili v začetku. Kralji, ki se bodo v velikem procesu med »silo in svobodo« pravdali s svojim ljudstvom, bodo ta proces neizogibno izgubili. Naloga princem in kraljev je pač, da posredujejo med »očetimi« in »otroci«: francoski kralj in dvor naj zato pustita francoski naciji in Neckerju, da storita, kar sta se namenila in »naš dvor bo najsijajnejši med dvori in kralj najsrečnejši med kralji«.³⁵

V takšnem duhu je Grazer Zeitung konec julija in v začetku avgusta 1789 popisala tudi pariški 14. julij, napad na Bastillo in dogodke, ki so mu sledili. Njen prikaz pariške vstaje in njenih posledic je bil mnogo podrobnejši in popolnejši kot prikaz ljubljanskega Kleinmayerjevega časnika, vendar je – morda celo na osnovi iste predloge – izražal podobno skrb za Ludviku XVI in Versailles in bralce s podobnim olajšanjem obveščal o kraljevem nastopu v narodni skupščini 15. julija, kot je to storil Kleinmayerjev časopis. Po pisanju Grazer Zeitung je bilo ljudsko nezadovoljstvo ne le rezultat vsesplošnega pomanjkanja, temveč tudi ravnanja dela plemstva in duhovščine, ki se ni sprijaznil z novim stanjem in je poskušal kralja pridobiti na svojo stran, proti Neckerju in narodni skupščini. »Der Anhang des Despotismus tröstet sich doch noch mit der Hoffnung, dass andere Mächte von Europa es nicht zulassen werden, dass ein König von Frankreich sein Ansehen verliere«, so v Grazer Zeitung zapisali 4. avgusta 1789, ko so obširno prikazovali razprave v francoski narodni skupščini sredi julija. »Aber diess ist ein eitler Trost: wer wird hingehen und ganz Frankreich erobern wollen? – nein, die Revolution ist vollendet. Menschenrecht tritt den Despotismus mit Füßen und zerstört die Bastille, dieses Monument der Tyrannei . . .«³⁶ Narodna skupščina naj bi obžalovala nenadzorovano

³³ GZ, N. 56, 13. Juli 1789.

³⁴ Nazori Jeana Josepha Mounierja (1758–1806) so bili urednikom Grazer in Kleinmayerjeve Laibacher Zeitung očitno posebej blizu, saj so jih največkrat povzemali ali pa so se nanje sklicevali. Mounier, kraljevi sodnik in odvetnik iz Grenobla, je bil leta 1788 eden voditeljev odpora grenobelskega parlamenta proti dvoru. Spodbudil je sklic treh stanov pokrajine Dauphiné in postal njihov tajnik. Kot zastopnik tretjega stanu je bil nato izvoljen v skupščino v Versailles, kjer se je po 5. maju 1789 pridružil zahtevam po skupnem zasedanju stanov in 20. junija 1789 pozval tretji stan k znani prisegi v »dvorani za žoganje«. Tako je postal ena osrednjih osebnosti narodne skupščine, član njenega ustavnega odbora in eden glavnih zagovornikov ustavnoparlamentarnega sistema, ki bi se zgledoval po angleške vzoru. V tem smislu se je zavzemal za parlament z dvema zbornicama, postal konec septembra celo predsednik narodne skupščine, po oktobrskem nemiru, ko so njegovi predlogi propadli, pa se je umaknil iz Pariza, se vrnil v Dauphiné in odstopil kot poslanec. Leta 1790 je emigriral v Švico. Svoje poglede na francosko revolucijo in dogodke leta 1789 je popisal v več delih. (La Grande Encyclopédie, Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts, Tome 24, Paris, Société anonyme de la grande encyclopédie, brez letnice, str. 490; Le royaliste libéral en 1789, Jean Joseph Mounier (sa vie politique et ses écrits) par L. de Lanzac de Laborie, Paris 1887).

³⁵ GZ, N. 60, 28. Juli 1789.

³⁶ GZ, N. 62, 4. August 1789.

vedenje pariških meščanov, ki pa naj bi vendar ne bili samo razgrajati in »Pöbel«: po enem izmed člankov naj bi bil njihov idol Henrik IV, kar naj bi razkrivala na njegov kip pripeta kokarda. Bilo bi naj pa jasno, da lahko prestol temelji le na »Liebe und Treue« in »die merkwürdige Revolution in Paris« naj bi še utrdila enotnost med stanovi. »Also triumphiert eine grosse Nation!«, je Grazer Zeitung ugotavljala 1. avgusta 1789. »Also erschallt in ihrem Munde wieder das lange ausgebrachte Wort! Freiheit! Wäre ein Tyrann auf dem französischen Throne gesessen, so hätte sich diese Nation durch einen Bürgerkrieg aufgerieben, sie wäre in die tiefste Sklaverey versunken, und der Tyrann hätte von seinem erhobenen Throne das vergessene Bürgerblut ausgepresen . . .«³⁷

Grazer Zeitung je tako tudi pomiritev med Ludvikom XVI in Parižani, ki jo je Ludvik XVI 17. julija 1789 potrdil z obiskom Pariza in pariške mestne hiše, prikazala kot skupno zmago kralja in skupščine in poraz predstavnikov plemstva in duhovščine, ki so obžalovali padec absolutizma. V člankih, ki so sledili v naslednjih tednih, je poskušala ustvariti vtis, da se razmere umirjajo in da si narodna skupščina prizadeva položaj spraviti pod svoj nadzor. V tej zvezi je s posebnim poudarkom – zopet podobno kot Kleinmayerjeva Laibacher Zeitung – opozarjala na delo ustavnega odbora in na Mounierjevo vlogo v njem, ugotavljala, da ima Francija »že 1400 let kralja in je izkušnja dokazala, da ga potrebuje«, in utemeljevala potrebo po ustavi, ki bo natančno opredelila »monarhove in človekove pravice«.³⁸ V Gradcu pri tem – v nasprotju z Ljubljano – niso prezrli burne versailleske noči med 4. in 5. avgustom 1789 in odločitve narodne skupščine o »odpravi fevdnih pravic, ki zadevajo osebe, in odkupu pravic, ki se tičejo zemljišč«. Članek, ki je poročal o tej odločitvi, je omenjal nastop vicomta Noaillesa in njegova opozorila na »brezupne razmere«, v katerih se je zaradi nemirov znašla Francija, »velikodušni« predlog za »odpravo in odkup fevdnih pravic« pa je predstavljal kot dejanje plemiškega samožrtvovanja, ki je »naenkrat vso skupščino spravilo v svojevrstno stanje zamaknjenosti (in eine Art der Entzückung)«.³⁹

Vseeno je ostalo vprašanje o odpravi fevdalnih vezi in obveznosti tudi na straneh Grazer Zeitung ob robu pozornosti, ki jo je sicer posvečala francoskim dogodkom. Sestavki, objavljeni konec avgusta in septembra 1789, ki so poročali o avgustovskem dogajanju v Franciji, so govorili predvsem o nemirih in ukrepih skupščine, ki naj bi zagotovili obnovitev »reda in miru«, pri čemer so (med drugim) omenjali prve predloge za nacionalizacijo cerkvenega (samostanskega) premoženja, s katerimi naj bi krili »narodne dolgove«. Hkrati so v uredništvu graškega lista z očitnim zanimanjem spremljali razpravo o deklaraciji o človekovih pravicah in sredi septembra v dveh nadaljevanjih objavili njeno celotno besedilo: 12. septembra 1789, v poročilu, ki je povzemalo sklepe skupščinskega zasedanja z 21. in 22. avgusta prvih 12 točk, 19. septembra 1789, v članku, ki je pisal o zasedanju 26. avgusta, še ostalih 5.⁴⁰ Nedvomno je zanimivo, da je Grazer Zeitung prvih 12 točk deklaracije objavila le tri dni za tem, ko jih je prinesla Wiener Zeitung,⁴¹ da pa se prevoda razlikujeta, kar kaže, da so se v Gradcu in na Dunaju pri objavi deklaracije oprli na različne nemške predloge ali pa so, kar je manj verjetno, njeno besedilo prevedli vsak zase.

Znano je, da Kleinmayerjeva Laibacher Zeitung tudi, kar zadeva objavo deklaracije o pravicah človeka in državljana, ni sledila zgledu dunajskega in graškega časnika, saj ni objavila njenega 26. avgusta 1789 v narodni skupščini v Versaillesu sprejetega besedila, temveč je – v štirih številkah, izdanih v času od 15. septembra do 5. oktobra 1789 – natisnila prevod predloga deklaracije in »načel francoske vlade«, ki ga je že 27. julija 1789 narodni skupščini v imenu ustavnega odbora predstavil Jean Joseph Mounier.⁴² O tem, zakaj so se v uredništvu Kleinmayerjevega časnika odločili za objavo Mounierjevega – bistveno obširnejšega – besedila, ne pa 17. točk sprejete deklaracije, je mogoče zopet samo uganiti. Dopis iz Pariza, ki

³⁷ GZ, N. 61, 1. August 1789.

³⁸ GZ, N. 63, 8. August 1789., N. 66, 18. August 1789.

³⁹ GZ, N. 67, 22. August 1789.

⁴⁰ GZ, N. 73, 12. September 1789, N. 75, 19. September 1789.

⁴¹ Wiener Zeitung, N. 72, 9. September 1789, str. 2300–2303.

⁴² Dana Zwitter Tehovnik, nav. delo, str. 23; *Projet Des premiers Articles de la Constitution, lu dans la Séance du 28. juillet 1789, par M. Mounier, Membre du Comité, chargé du plan de Constitution, A Versailles, chez Baudouin, Imprimeur de l'Assemblée Nationale, juillet 1789.* Brošura je napačno datirana, saj je bilo zasedanje skupščine, na katerem je Mounier bral ta osnutek, že 27. julija. Gl.: *La Déclaration . . .*, kot v op. 21, str. 35.

naj bi vseboval predlog, kot ga je pred skupščino 27. julija prebral Mounier, je bil res datiran s 16. avgustom, ko je bil ta predlog, vsaj formalno, še v razpravi, medtem ko je začelo končno besedilo deklaracije nastajati šele v skupščinski razpravi, ki se je začela 19. in 20. avgusta, in sicer na osnovi besedila, ki ga je pripravil šesti »bureau« narodne skupščine.^{42a} Toda dejstvo, da je bil prispevek iz Pariza z Mounierjevim osnutkom odposlan nekaj dni pred začetkom razprave o končnem besedilu deklaracije, še ne pojasnjuje njegove objave v Kleinmayerjevem časniku v drugi polovici septembra in v začetku oktobra, posebno, ker je bil natisnjen s pristavkom, da »gre za osnutek bodoče ustave ali oblike vlade«, ki ga je pripravila skupščina, kar naj bi pomenilo, da ga bo slej ali prej sprejela.⁴³ Ljubljanski založniki in uredniki so morali namreč tedaj že poznati deklaracijo kot je bila sprejeta, če ne drugače, iz Wiener in Grazer Zeitung, zato so jih pri odločitvi za objavo »Mounierjevega osnutka« po vsej verjetnosti vodili drugi razlogi.

Pojasnilo za odločitev Kleinmayerjevega urednika (ali urednikov) je treba tako v prvi vrsti iskati v objavljenem besedilu. Predlog deklaracije o človekovih pravicah in »načelih francoske vlade«, ki ga je pod naslovom »Osnutek prvih členov ustave« 27. julija 1789 Mounier predstavil v narodni skupščini v Versaillesu, je bil poskus kompromisa med osnutki, ki so jih v času od 9. julija, ko je prav Mounier predlagal, da se takšna izjava v obliki preambule uvrsti pred ustavo, pripravili Lafayette, Sieyès in Mounier sam in je nastal v želji, da bi »zadovoljil vse«.⁴⁴ Besedilo je imelo dva dela. Prvi: »Deklaracija o pravicah človeka in državljana« je v 23. točkah opredeljeval posameznikove in skupne družbene cilje (osebna sreča in sreča vseh), omenjal suverenost, ki ima izvor v ljudstvu, in se zavzemal za vladu, ki ima za cilj interese vladanih in ne vladajočih, ugotavljal, da so ljudje po naravi svobodni in enakopravni v svojih pravicah, pri čemer morajo biti socialne razlike utemeljene na »skupni koristnosti«, in proglašal »svobodno in popolno uresničenje posameznikovih moralnih in fizičnih sposobnosti« za eno temeljnih človekovih pravic. Pravice posameznika naj bi bile pri tem omejene le s pravico ostalih do uživanja istih pravic, vlada pa mora zato, da bi zagotovila splošno srečo – v skladu z Mounierjevim prepričanjem, da ni pravic brez dolžnosti – ne le zaščititi pravice, temveč tudi predpisati dolžnosti. Po E. Walchu je bil Mounier prvi, ki je pozval k deklaraciji, ki ne bo govorila le o pravicah človeka in državljana, temveč tudi o njegovih dolžnostih⁴⁵ in v osnutku deklaracije, ki ga je 27. julija 1789 pred narodno skupščino bral Mounier, je kar 6 členov namenjeno slednjim. Vrsta členov je bila nato posvečena zakonski zaščiti posameznika, zakonodaji in zakonom, ki so se jim državljeni dolžni podrediti le, če so vanje svobodno privolili in so torej izraz splošne volje. Vsak »član družbe« naj bi imel pravico do zaščite države, hkrati pa bi moral k njenim stroškom prispevati po svojih možnostih. Sodna, zakonodajna in izvršna oblast bi morali biti ločeni, nikogar ne bi smeli vznemirjati zaradi njegovih verskih prepričanj, če so ta v skladu z zakonom in ne motijo javnega bogoslužja, in končno: bistveni sestavni del osebne svobode naj bi bila tudi pravica, da vsakdo odide iz države, v kateri je rojen, in si poišče novo domovino – tako kot naj bi bil sestavni del javne svobode in eden njenih najtrdnjših opornikov svoboda tiska.

Mounierjev »Osnutek prvih členov ustave« pa je imel poleg prvega, v katerem je strnil pravice (in dolžnosti) »človeka in državljana«, kot rečeno še drugi del, v katerem je v 35. členih opredelil »načela francoske vlade«. V tem delu je tedaj nekaj več kot tridesetletni odvetnik iz Grenobla, ki je bil vse od začetka zasedanja stanov ena osrednjih osebnosti narodne skupščine, precej bolj konkretno in bolj določno kot v »deklaraciji« predstavil svoje predstave in predstave svojih somišljenikov o francoski ustavno-politični prihodnosti. Mounier je bil, čeprav zastopnik tretjega stanu – kot je znano iz literature – odločen pristaš angleškega parlamentarnega sistema in zato zagovornik ustave, ki bo francosko tradicionalistično in

^{42a} O tem, koliko je bilo vseh osnutkov deklaracije, ki so jih posamezniki ali razne skupine predložili skupščini, srečamo v literaturi različna mnenja. Vprašanje je seveda, katero besedilo posamezni avtorji štejejo za izvirni osnutek, katero le za predelano enačico in katero že za predlog ustave, Mounier sam je najprej predložil skupščini osnutek deklaracije v 16 točkah, nato pa še sintetični načrt deklaracije in »načel francoske vlade« 27. julija 1789. Po štetju Christine Fauré, ki je besedila osnutkov deklaracij izdala leta 1988, je bilo vseh predlogov-osnutkov, 27. Gl.: Les déclarations des droits de l'homme de 1789, Textes réunis et présentés par Christine Fauré, Payot–Paris, 1988, str. 18.

⁴³ KLZ, N. 38, 15. September 1789.

⁴⁴ La Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen et l'Assemblée constituante, Travaux préparatoires. (Thèse pour le doctorat), par Émile Walch, Paris 1903, str. 91.

⁴⁵ Prav tam, str. 93.

monarhistično preteklost organsko povezala z njeno še vedno monarhistično, a modernizirano prihodnostjo.⁴⁶ V tem smislu se je, tako kot njegovi najbližji somišljeniki (poslanci Virieu, Malouet, Lally-Tollendal) vse od začetka bal, da bo deklaracija o človekovih pravicah, kakršnakoli pač bo, spodbudila med ljudmi prevelika pričakovanja, ki jih ustava ne bo mogla praktično uresničiti.⁴⁷ Francija bi po njegovem mnenju morala ostati monarhija, ki bi ji predstavniki »nacije« vladali skupaj s kraljem. Še več: najvišja izvršna oblast naj bi ostajala v »rokah kralja«, ki bi moral v osnovi spoštovati zakone, ki bi jih sprejeli »predstavniki ljudstva«. Razsvetljski reformist Mounier je seveda – to je razvidno že iz osnutka deklaracije – zagovarjal delitev oblasti: sodstvu je obetal neodvisnost in zakonodajno oblast pripisoval le narodni skupščini, čeprav bi moral vsak zakon – v skladu z načeli, ki jih je podpisal – dobiti tudi kraljevo potrditev. Toda kralj bi moral po njegovem mnenju ohraniti tudi vrsto drugih pomembnih pristojnosti: v skladu z »načeli francoske vlade« naj bi bil in ostal vodja francoske nacije (»le Chef de la Nation«). Poleg tega, da naj bi izvrševal »suvereno izvršno oblast«, naj bi skrbel za zunanjo in notranjo varnost francoskega kraljestva, bil naj bi vrhovni poveljnik francoske vojske, zakon naj bi se izvrševal v njegovem imenu, ščitil naj bi pravice državljanov in – v skladu z ustavo in zakoni – bdel nad posebnimi pravicami krone. Kraljeva oseba bi morala biti zato tudi vnaprej »nedotakljiva in sveta« in kakršnakoli žalitev kralja, kraljice in prestolonaslednikov bi morala biti po zakonu »strogo kazniva«. Kralj naj bi bil končno, čeprav zopet le v mejah zakona, še čuvar državnega zaklada, imel naj bi izključno pravico kovanja denarja, v njegovi pristojnosti naj bi bilo pomiloščenje in podeljevanje častnih naslovov, obenem pa naj bi skliceval »zakonodajno telo« (narodno skupščino) in med drugim imenoval ministre in člane (kraljevega) sveta.

V Mounierjevih »načelih francoske vlade« govori več kot polovica od 35 členov o pristojnostih, pravicah in nalogah monarha, medtem ko ostaja narodni skupščini razmeroma malo pristojnosti in pravic: poleg zakonodajne oblasti, ki jo lahko tako ali tako izvršuje le skupaj s kraljem, so med njenimi obvezami predvsem še nadzor nad financami in upravo in seveda potrjevanje davkov. Ministri in drugi izvrševalci kraljeve oblasti so odgovorni le »zakonu« in skupščina jih lahko preganja in kaznuje, če zakon kršijo. Posamezni členi omenjajo nato trajno in dokončno odpravo vseh oblik samovoljnega zapiranja in »lettres de cachet«, določajo prost in svoboden dostop do nazivov, služb in »zemljiških posesti« za vse državljane, ne glede na njihovo socialno poreklo, eden med njimi pa celo posebej ugotavlja, da je Francija svobodna dežela, ki ne pozna suženjstva. Zadnjih sedem členov Mounierjevih »načel« je posvečeno vprašanju nasledstva, dedovanja prestola in eventuelnemu imenovanju regenta. Tudi ti členi so oblikovani v duhu celotnega besedila: kralj naj bi bil po zakonu »nesmrten«, kar pomeni, da se krona deduje »iz veje v vejo« in sicer po načelu primogeniture in le po moški liniji. Za Mounierja sta bili pač »nedeljivost in dednost prestola« najbolj gotova opora »miru in javne sreče« in tako neločljivo povezana z »resnično monarhijo«, ki je ostajala njegov državno-politični vzor tudi po njegovem odhodu iz narodne skupščine oktobra 1789.

Eden možnih odgovorov na vprašanje, zakaj je Kleinmayerjeva Laibacher Zeitung objavila Mounierjev osnutek deklaracije in njegova »načela francoske vlade«, ne pa končnega besedila deklaracije o pravicah človeka in državljana, kot ga je 26. avgusta 1789 sprejela francoska narodna skupščina, je torej prav v konkretnosti Mounierjevega predloga in njegovi jasni opredelitvi za »monarhijo«. Kot je znano, deklaracija o človekovih pravicah, ki so jo sprejeli in potrdili versailleski poslanci, kralja in kraljestva sploh ne omenja, vprašanje o prihodnji ureditvi Francije pa pušča v celoti odprto.⁴⁸ Mounierjevo besedilo pa je po pričanju ljubljanskih Kleinmayerjevih urednikov očitno ponujalo oboje: s svojim prvim delom informacijo o francoski-razsvetljski opredelitvi državljanske enakosti in človekovih pravic, ki jo je kazalo predstaviti tudi kranjskemu bralcu, s svojim drugim delom konkretno sliko reformirane monarhije, ki se je odpovedala absolutizmu in išče zdaj primerno obliko vlade, ki bo zagotovila dogovor in sodelovanje kralja z narodnimi predstavniki. Razmišljanje o tem, v

⁴⁶ Prav tam, str. 42, L. de Lanzač de Laborie, v op. 34. nav. delo, str. 120 in naprej.

⁴⁷ Michel Vovelle, *La Chute de la monarchie 1787–1792*, Nouvelle histoire de la France contemporaine I, Seuil–Paris 1972, str. 135; Simon Schama, *Citizens, A Chronicle of the French Revolution*, Alfred A. Knopf–New York 1989, str. 443.

⁴⁸ Najnovejši slovenski prevod Deklaracije o pravicah človeka in državljana, kot jo je 26. avgusta 1789 sprejela francoska narodna skupščina v Versaillesu, je pripravil Anton Perenič. Gl.: Varstvo človekovih pravic, Razprave, eseji in dokumenti, Mladinska knjiga, Ljubljana 1988, str. 408–10.

kakšni meri so bile lahko vsaj nekatere Mounierjeve zamisli blizu bralcem in urednikom Kleinmayerjevega časnika, ljubljanskim jožefinskim uradnikom ali nekaterim med kranjskimi razsvetljenci, bi nas seveda odneslo predaleč. Vseeno pa ne kaže prezreti, da so se kranjski stanovi v spomenici Leopoldu II. 27. julija 1790, v kateri so se zavzeli za obnovev svoje organizacije in svojih avtonomnih pristojnosti, sami proglasili »za prave člane, namestnike in zastopnike naroda« in celo ugotavljali, da so kot takšni edini pristojni ob »nastopu nove vlade obnoviti sporazum med narodom in vladajočo hišo«. ⁴⁹ Objava Mounirjevega deklaracijsko-ustavnega načrta je imela tako – podobno kot vse pisanje o francoski revoluciji leta 1789 na Štajerskem in Kranjskem – po vsej verjetnosti ne le informativen, temveč tudi povsem določen aktualen pomen, le da so se predstave o narodu/ljudstvu in njegovih predstavnikih na Kranjskem (in Štajerskem) močno razlikovale od tistih, ki jih je zastopala večina v francoski narodni skupščini.

Kot je znano, se je v času, ko je Kleinmayerjeva Laibacher Zeitung začela objavljati Mounierjev deklaracijski in ustavni načrt, prava razprava o francoski ustavni prihodnosti, o kraljevih pristojnostih in vprašanju njegovega veta v narodni skupščini v Versaillesu šele razvnela. V nasprotju s Kleinmayerjevim časnikom, ki tej razpravi ni posvetil večje pozornosti, je Grazer Zeitung o njej ves čas podrobno poročala. Po objavljenih člankih sodeč so bili v Gradcu, kar zadeva vprašanje o kraljevem vetu, precej neodločni in razdvojeni. »Vprašanje je vsekakor težko odločiti tako, da bo narod zavarovan zoper zlorabo kraljeve oblasti in hkrati ne bo povsem odpravljena monarhična oblika vlade,« je ugotavljal dopis iz Pariza 26. septembra 1789. A vendar: s trditvami, da »kralj ne more imeti veta«, se »prihodnja francoska ustava zelo približuje republikanski«. ⁵⁰ Čeprav se v graškem časniku v poročilih iz Francije tudi vnaprej niso obotavljali objaviti posameznih, včasih izjemno ostrih obsodb plemstva – ena najostrejših je morda tista, da so bili prav »aristokrati, ki so križali božjega sina«, ⁵¹ so bile njihove simpatije povsem očitno na strani kralja in monarhije. V tem smislu so, ko so našli »primere patriotičnega žrtvovanja v podporo domovini«, s poudarkom omenili »bleščeče dejanje« kralja in kraljice, ki sta francoski državni zakladnici podarila srebrni pribor. Ob vesti o tem, da so poslanci zavrnili predlog o dvodomnem parlamentu, so poudvomili, da bo kralj takšno odločitev potrdil, sporočilo, da je v razpravi ustavni predlog, po katerem je »kraljeva oseba nedotakljiva in sveta«, »kraljestvo nedeljivo«, krona pa dedna v vladajoči rodbini in po moški liniji, pa so priobčili brez komentarja – kot nekaj samo po sebi razumljivega. 10. oktobra 1789 je Grazer Zeitung svoje bralce obvestila, da je francoska narodna skupščina Ludviku XVI končno odobrila suspenzivni veto in ga je takoj nato tudi že uporabil. Pri tem je obširno, v dveh nadaljevanjih, povzela utemeljitev, s katero je odklonil potrditev skupščinskih sklepov o odpravi osebnih služnih bremen, tlake in nevoljništva brez odškodnine in jo pospremila s kratkim, vendar pomenljivim komentarjem: »Man wird darin mehr einen Vater als einen König sprechen hören . . .« ⁵²

V pisanju Grazer Zeitung o revoluciji v Franciji se zde tako dogodki 5. in 6. oktobra 1789, ko so Parižani in Parižanke najprej vdrli v Versailles in nato prisilili kralja in del poslancev, da so se odpravili v Pariz, podobno svojevrstna prelomnica kot so bili – na kar je opozorila že Dana Zwitter Tehovnik – za Kleinmayerjevo »laibacherico«. Za Parižane v Gradcu zdaj – prav tako kot v Ljubljani – niso našli prijaznih besed. »Die Nachrichten (sind) nun sehr traurig«, je 3. novembra 1789 resignirano ugotavljal graški časnik. »Man wollte von der Sklaveray zur Freiheit übergehen; allein man ging zur Anarchie über. Der König ist ein Sklave der Nationalversammlung. Die Nationalversammlung wird von den Bürgern zu Paris regiert und diese müssen sich nach dem niedrigsten Pöbel fügen . . .« ⁵³ Bralci graškega lista so bili sicer zopet bolje in natančneje seznanjeni z vzroki za oktobrsko pariško nezadovoljstvo in vstajo kot naročniki ljubljanskih glasil, saj so njegovi uredniki – ob opozorilu, da so »novice iz Pariza protislovne« in je resnica po vsej verjetnosti nekje »v sredi« – beležili ne le pomanjkanje kruha, temveč tudi dogajanje na znanem banketu kraljevih gardnih enot v

⁴⁹ Dana Zwitter Tehovnik, nav. celo, str. 40–41.

⁵⁰ GZ, N. 70, 1. September 1789.

⁵¹ GZ, N. 78, 29. September 1789.

⁵² GZ, N. 81, 10. Oktober 1789.

⁵³ GZ, N. 88, 3. November 1789.

Versaillesu 1. oktobra 1789, na katerem so gardisti poteptali modro-bele-rdeče kokarde in si pripenjali bele-kraljeve in črne kraljičine, kar naj bi med pariškimi meščani ustvarilo (upravičen) vtis, da so »izdani«.⁵⁴ Toda novi nasilni poseg Pariza v Versailles je tudi v krogu, zbranim ob Grazer Zeitung, slabil zaupanje, da so poslanci v Versaillesu v resnici sposobni zagotoviti mir, kar naj bi med drugim razkrivala Mounierjeva odločitev, da se po porazu svojih predlogov in zamisli umakne iz skupščine in zapiše: »Ich kann, ich darf nicht mehr bleiben; ich will weder ein Mitschuldiger, noch ein Verbrecher sein«. Kar zadeva kralja, pa naj bi bilo tako ali tako jasno: »Sein ewiger Fehler ist, dass er etwas furchtsam ist, allein wenn er Gelegenheit hat, seine Ansichten zu zeigen, so steht er oft sein Conseil . . . in Erstaunen . . .«⁵⁵

Poročila iz Francije, ki jih je objavljala Grazer Zeitung, so bila še vse do konca novembra 1789 močno črnogleda, omenjala so možnost »državlanske vojne« in za versailleski »spektakel« med drugim obtoževala ženske, ki naj bi imele sploh velik vpliv na Parižane in naj bi bile po pohodu v Versailles povsem »empatične«.⁵⁶ Konec novembra so nato v novicah iz Pariza zopet prevladali pomirujoči toni. Ne le v Parizu, temveč tudi v provinci naj bi ponovno zavladala »red in mir«. Graški časnik je – podobno kot Kleinmayerjeva Laibacher Zeitung – v naslednjih mesecih (in letih) nadaljeval s stvarnim poročanjem o francoskih dogodkih; pri čemer je tudi vnaprej odkrito simpatiziral s kraljem, postajal pa je vse bolj zadržan in previden v svojih ocenah razpoloženja med Parižani in poslanci narodne skupščine. V tem smislu se ne zdi napačen vtis, da so se po oktobru 1789 tudi v Gradcu spremenila gledanja na francoski nemir in potek francoske revolucije.

* * *

Če se za sklep kratko vrnemo k prispodobitvi o potresu, ki smo jo omenili v začetku, lahko zapišemo naslednje: ko se je v Parizu leta 1789 »zatreslo«, so »potresu« prisluhnili tudi v štajerski in kranjski deželni prestolnici: v Gradcu bolj pozorno in odprto, v Ljubljani bolj previdno in zadržano. Oboji, graški in ljubljanski uredniki, so po objavljenih člankih sodeč nasprotovali absolutizmu in simpatizirali z reformirano monarhijo, v kateri ne bi imel glavne besede le vladar, temveč – vsaj nekaj besede – tudi »predstavniki nacije«. V Gradcu so bili pri tem v kritiki plemstva, visoke duhovščine in celo fevdalizma neprimerno ostrejši in neposrednejši kot v Ljubljani. Tako v Gradcu kot v Ljubljani so zavračali nenadzorovane izraze ljudskega nezadovoljstva in radikalnejše predloge, ki so slabili monarhične institucije in kraljevo avtoriteto, pri čemer pa so bili v Gradcu (zopet) bolj pripravljeni razumeti in razložiti zgodovinsko in socialno ozadje napetosti in nasprotij in so krivice zanje iskali ne le med »sodrgo« (»Pöbel«), temveč tudi med privilegiranimi stanoviti.

Vzrokov za razlike v pozornosti francoskim dogodkom in v naklonjenosti francoskim reformnim pobudam leta 1789, ki jih razkriva pisanje graškega in ljubljanskih časnikov, po vsej verjetnosti ni treba posebej utemeljevati. Štajerska je bila ne le mnogo razvitejša kot Kranjska, tisto, kar je bilo za odnos do francoske revolucije odločilneje: v Gradcu so bili zagovorniki jožefinske politike in jožefinskih reform bistveno močnejši kot v Ljubljani. Zahteve po postopni odpravi fevdalnega reda, po ukinitvi privilegijev, po liberalizaciji korporativno organiziranega gospodarstva, po verski strpnosti, po laizaciji šolstva, po počasni, vendar vztrajni politično-upravni reformi, vse to so bile pobude, ki so bile tako sestavni del jožefinskih reformnih zamisli kot prve faze francoske revolucije. V Gradcu in Ljubljani so v tem pogledu dogodke v Franciji presojali različno in vsak po svoje, vendar – povsem očitno – v skladu s svojim odnosom do razmer in reformnih prizadevanj v lastni državi.

Obseg in podrobnost informacije, ki jih je o revoluciji v Franciji leta 1789 svojim bralcem posredovala zlasti Grazer Zeitung, sta po svoje osupljiva. Uredniki pokrajinskih časopisov so leta 1789 še razmeroma samostojno odbirali in prirejali članke, ki so jih objavljali, pri čemer so na njihovo izbiro in odprtost – kot je opozoril že Ernest Wangermann, pomembno vplivale konkretne politične razmere v deželi.⁵⁷ Pisanje pokrajinskih časopisov o francoski revoluciji

⁵⁴ GZ, N. 85, 24. Oktober 1789.

⁵⁵ GZ, N. 88, 3. November 1789.

⁵⁶ GZ, N. 91, 14. November 1789.

⁵⁷ E. Wangermann, cit. v op. 8.

je zato nedvomno tudi pokazatelj vzdušja v prestolnici in deželi, kjer je časopis izhajal. Vseeno pa obstaja odprto vprašanje, kako širok je bil – naj bo v Gradcu, naj bo v Ljubljani – krog ljudi, ki je v resnici simpatiziral s poslanci tretjega stanu in francosko narodno skupščino v Versaillesu in v kakšni meri je pisanje časnikov, ki so predmet te razprave, avtentična ilustracija obzorja simpatizerjev reformne politike in razsvetljskih idej na Štajerskem in Karnjskem. Pomena informacij o poteku revolucionarnega nemira v Franciji nedvomno ne kaže podcenjevati, toda obenem je najbrže res, da ne kaže tudi precenjevati njihovega vpliva.

Zusammenfassung

DAS JAHR 1789 IM SPIEGEL DER PRESSE VON GRAZ UND LAIBACH/LJUBLJANA

Peter Vodopivec

Mit der Lockerung der Zensurvorschriften am Beginn der josephinischen Ära war in Österreich in den 80er Jahren des 18. Jahrhunderts die Zahl der Wiener sowie der regionalen Zeitungen stark angestiegen, wodurch sich die Presse als eine bedeutende, durch ihren erschwinglichen Preis auch den untersten Schichten zugängliche Informationsquelle durchzusetzen begann. Joseph II. hat zwar noch vor dem Ende seiner Regierungszeit die Kontrolle über Druckwesen und Presse erneut verschärft, doch waren die wieder verhärteten Vorschriften zunächst noch nicht von genaueren Ausführungsbestimmungen begleitet und deren Anwendung war bis 1790, die ganze Zeit über, vor allem von den regionalen Behörden und den politischen Verhältnissen in den einzelnen österreichischen Provinzen abhängig. Die Berichterstattung der regionalen Zeitungen über die revolutionären Ereignisse des Jahres 1789 in Frankreich war demnach, worauf schon Ernst Wangermann aufmerksam machte, von Region zu Region sehr unterschiedlich und damit ein besonderer Indikator für die Atmosphäre in derjenigen Provinzhauptstadt, in welcher die Zeitung herausgegeben wurde. Unter den Hauptstädten, die die erste Phase der französischen Revolution mit besonderen Sympathien verfolgte, trat vor allem Graz mit der Grazer Zeitung und der Bauern Zeitung aus Gratz hervor.

Der Autor vergleicht die Beiträge dreier Zeitungen über die Ereignisse des Jahres 1789 in Frankreich: die von Merk und die von Kleinmayer herausgegebene Laibacher Zeitung und die Grazer Zeitung. Die Merksche Laibacher Zeitung ist nur in wenigen Ausgaben erhalten, was den Vergleich erschwert. Doch ergeben bereits die in der Kleinmayerschen Laibacher Zeitung veröffentlichten Artikel, daß man in Ljubljana in der Berichterstattung über den Aufruhr in Frankreich und das Geschehen in Versailles und Paris viel vorsichtiger und zurückhaltender als in Graz war. Es ist zwar richtig, daß, wie schon von Dana Zwitter Tehovnik und Fran Zwitter bemerkt, mit einem gewissen positiven Akzent über die vorgesehenen (Neckerschen) Reformpläne berichtet wurde, und daß man mit dem Gedanken der Abschaffung des Absolutismus und einer verfassungsmäßigen Trennung der Rechte von König und »Nationalversammlung« kokettierte. Zur gleichen Zeit jedoch verurteilte man entschieden die lautstarke und gewalttätige Unzufriedenheit des Volkes, bekundete dem König seine Unterstützung und solidarisierte sich mit den Befürwortern des Erhalts der Monarchie und der Autorität von König und Dynastie. In diesem Geiste ist es auch verständlich, daß die Kleinmayersche Laibacher Zeitung den Text der Menschen- und Bürgerrechtsdeklaration nicht im gleichen Wortlaut veröffentlichte, wie ihn die französische Nationalversammlung am 26. August 1789 angenommen hatte, sondern stattdessen die um einiges umfangreichere Vorlage von Mounier, welche in ihrem zweiten Teil – Grundprinzipien einer französischen Regierung betitelt – auf der Erhaltung breiter königlicher Vollmachten beharrte und der Vertretung des Volkes vorwiegend die gesetzgebende Gewalt sowie Kontrollfunktionen beließ.

Die Kleinmayersche Zeitung erscheint in noch klarerem Licht, wenn wir ihre Berichterstattung über die französischen Ereignisse mit derjenigen der Grazer Zeitung vergleichen. Die Grazer Zeitung war in ihren Darstellungen der Verhältnisse in Frankreich und Paris schon vor dem Ausbruch der revolutionären Umtriebe (in den Jahren 1787–88), noch mehr aber danach unvergleichlich genauer und systematischer als Kleinmayers Laibacher Zeitung, stellte sie doch ihren Lesern die Gründe für die französische Krise und den Verlauf der Ereignisse nach der Eröffnung der Sitzung der Generalstände in Versailles verhältnismäßig eingehend und exakt dar. Zugleich läßt sich den in ihr veröffentlichten Artikeln ein relativ klarer und eindeutiger Standpunkt ihrer Herausgeber und Redakteure entnehmen. Auch die Grazer Zeitung lehnte die spontanen Gewaltakte des Volkes und die radikalen Kritiken an König und Hof ab, die eine Schwächung oder sogar die Abschaffung der Monarchie anstrebten und die Autorität des Monarchen bedrohten. Bei all dem jedoch verfolgte sie mindestens bis Oktober 1789 die Aktivitäten des gemäßigten, monarchistisch ausge-

richteten Teils der Abgeordneten der Nationalversammlung in Versailles und berichtete wohlwollend über verschiedene Reformvorschläge, die Frankreich in eine parlamentarische/konstitutionelle Monarchie umwandeln könnten. Nach der Überzeugung ihrer Verfasser und Bearbeiter lag die Schuld an der Krise des französischen Königreichs unbestritten in erster Linie bei der Aristokratie, hohen Geistlichkeit, denen in Graz kaum ein freundliches Wort zuteil wurde; einer der hauptsächlichen Gründe für die berechnete Unzufriedenheit des Volkes und den revolutionären Aufruhr solle auch das Feudalsystem selbst mit seiner »mittelalterlichen« Ständeordnung gewesen sein, welche die Revolution mit Recht abgeschafft habe. Die Grazer Zeitung veröffentlichte im September 1789 den vollständigen Text der Menschen- und Bürgerrechtsdeklaration, dann aber verfolgte sie bis Anfang Oktober ziemlich unentschlossen die Auseinandersetzung über das königliche Veto, konnte sie sich doch in dem Dilemma um die Aufteilung der Zuständigkeit zwischen König und Parlament nicht entscheiden. Offene Sympathiebekundungen der Grazer Zeitung für die Versailler Versammlung endeten mehr oder weniger erst nach den Ereignissen im Oktober, als es auch den Redakteuren in Graz klar wurde, daß ein langfristiger Kompromiß zwischen Ludwig XVI. und den Abgeordneten der Nationalversammlung nicht möglich war.

Nach Meinung des Autors der vorliegenden Abhandlung veranschaulichen die Unterschiede in der Berichterstattung der Grazer und der beiden Laibacher Zeitungen über die revolutionären Ereignisse des Jahres 1789 in Frankreich die freiere und aufgeschlosseneren Stimmung in Graz im Vergleich zu Ljubljana und weisen gleichzeitig auf das zahlenmäßige Übergewicht der Anhänger der josephinischen Reformpolitik in der Hauptstadt der Steiermark im Vergleich zu derjenigen von Krain hin.

KRONIKA

Časopis za slovensko krajevno zgodovino

Sekcija za krajevno zgodovino Zveze zgodovinskih društev Slovenije že vse od leta 1953 izdaja svoje glasilo – »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajevne zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne-okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovino.

»Kroniko« lahko naročite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I. Po izredno ugodnih cenah so na razpolago tudi večinoma vsi starejši letniki revije.

V seriji »Knjižnica Kronike« so doslej izšle naslednje publikacije:

- Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice (1955), 96 strani.
- Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE (1956), 72 strani.
- Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI (1957), 68 strani.
- Sergij Vilfan – Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MESTNE HIŠE (1958), 128 strani.
- Peter Vodopivec, LUKA KNAPELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE (1971), 104 strani.

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi Zgodovinskega časopisa (SI-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, tel. 061/150-001, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. **Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje.** Ljubljana 1980, 44 strani. – **156 SIT**

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

2. **Franc Šebjanič: Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786).** Ljubljana 1982, 24 strani. – **100 SIT**

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učenjaku in rektorju šopronskega liceja.

3. **Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem.** Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani. – **336 SIT**

Zbornik objavlja 15 razprav o denarstvu, bančništvu, zaslužkih, cenah in življenjskih stroških na Slovenskem od antike do obdobja po drugi svetovni vojni.

4. **Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku.** Ljubljana 1987, 76 strani. – **232 SIT**

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospostvo, mesta, agrarna kolonizacija).

5. **Janez Cvirn: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907.** Ljubljana 1988, 88 strani. – **268 SIT**

Na podlagi nemških virov je avtor prikazal postopen prehod celjskih Nemcev od liberalne, v nacionalnem oziru manj napadalne politike do narodnostnega radikalizma, vsenemštva, antisemitizma in poudarjanja superiornosti arijske rase, ki so prevladali v desetletju pred 1. svetovno vojno.

6. **Predrag Belić: Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569).** Ljubljana 1989, 40 strani. – **148 SIT**

Predvsem na podlagi korespondence škofa Textorja z Ignacijem Lojolskim so prikazane cerkvene razmere v Sloveniji, Textorjeva prizadevanja, da bi jezuit postal ljubljanski ali tržaški škof ter filoprotestantsko razpoloženje slovenskih študentov teologije v Rimu.

7. **Marta Verginella: Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju.** Ljubljana – Trst 1990, 36 strani. – **132 SIT**

Večplasten vpogled v družinsko življenje vaške skupnosti, tipologija družin in poročnih zvez ter spremembe zaradi bližine mesta Trsta.

8. **Rajko Bratož: Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja.** Ljubljana 1990, 72 strani + pril. – **240 SIT**

Zgodovinska sinteza razvoja krščanstva v nekdanjem slovenskem prostoru od nastopa verske svobode do pokristjanjenja Slovencev.

9. **Petra Svoltjšak: Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno.** Ljubljana 1991, 56 strani. – **220 SIT**

Leta 1915 so italijanske oblasti po zasedbi področij na desnem bregu Soče izselile civilno prebivalstvo; iz različnih krajev Italije so se vrnili na domove spomladi 1919.